

**ULUSAL ÇIKAR POLİTİKASI AÇISINDAN İNGİLTERE'NİN OSMANLI
DEVLETİ'NE VE MİLLİ MÜCADELEYE BAKIŞI
OTTOMAN EMPIRE AND THE NATIONAL STRUGGLE OF TURKS IN THE
NATIONAL PROFİT POLİCY OF UNİTED KİNGDOM**

Dr.Mehmet TEMEL*

ÖZET

İngiltere , 1791 yılından 1878 e kadar Rusya'nın , Avrupa'nın en büyük devleti olmasını engellemek amacıyla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası izlemiştir. Osmanlı Devleti'nin 1878 de sonra iyice zayıflamasıyla İngiltere bu politikasını değiştirmiş ve kendi eliyle Osmanlı Devleti'ni yıkıp onun toprakları üzerinde kendisine yakın ve İngiltere'nin çıkarlarını gözetebilecek küçük devletler kurulmasının sağlanması politikasını başlatmıştır. Bu amaçla 1878 de Kıbrıs'ı 1882 de Mısır'ı işgal etmiş, Anadolu toprakları üzerinde Ermen ve Kürt devleti kurulması için çalışmıştır. Hint Yolu'nun güvenliğini sağlamak amacıyla da Yunanlılara Batı Anadolu'yu işgal ettirmiştir.

Ancak ,1921 yılı başından itibaren meydana gelen bazı gelişmeler , İngiltere'nin bu politikadan vazgeçmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler şunlardır :

İngiltere'deki muhafazakarların , askeri ve diplomatik çevrelerin, İngiltere'nin bu politikasının Türkiye'yi Bolşeviklere yaklaştıracak endişesiyle eleştirilerini arttırmaları, Alman yanlısı Kral Konstantin'in tekrar Yunanistan'da göreve başlaması , Anadolu'da başlayan Milli Mücadelenin güçlenmesi.

İngiltere , özellikle Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanacağını gördükten sonra Mustafa Kemal ile ilişkileri geliştirmek için çalışmış , kurulmakta olan yeni devletle Ortadoğu'da iyi ilişkiler içinde bulunmak gerektiğini kabul etmiştir.

" BAÜ Necatibey Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi

ABSTRACT

The policy of England , from 1791 until 1878 , has been in favour of Ottoman Empire to prevent Russia from being the greatest country in Europe . After Ottoman Empire had lost its strength , England changed its policy and began an opportunist attempt to destroy Ottoman Empire and helped found some small countries that were in Otoman land but would be in close relationship with England and also support English profit . Therefore , England had occupied Cyprus in 1878 and Egypt in 1882 encouraged Armenian and Kurdish people to establish their own countries , and Greeks to occupy Western Anatolia.

At the beginning of 1921 , however , some different events in Anatolia and some others caused England to change its policy. Among the reasons for this change can be mentioned : Conservatives , Military and diplomatic authorities in England had increased their criticism that if England goes on following the same policy Turkey might be influenced by Bolshevik wave spreading around it by force ; In Greece , King Konstantine , who was advocating German policy , had reigned again ; and the Turkish National Struggle for Independence had gained more and more strength. Believing that the National Struggle of Turkey would be a success , England had tried to be in close relation ship with Mustafa Kemal ,the founder of Turkish Republic and with the Republic which was still being founded in the middle East.

ULUSAL ÇIKAR POLİTİKASI AÇISINDAN İNGİLTERE'NİN OSMANLI DEVLETİ'NE VE MİLLİ MÜCADELEYE BAKIŞI

Devletler, ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek veya koruma amacına yönelik olarak hareket ederler. Ulusal çıkarlar, zamana ve gelişen olaylara göre süreklilik ve değişkenlik gösterir. Bu düşünceden yola çıktığımızda İngiltere'nin 1791 yılından 1878 yılına kadar ulusal çıkarının Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünün korunmasını, 1878 yılından sonra da parçalanmasını gerektirdiğini görüyoruz. İngiltere'nin ulusal çıkarı 1878 den sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun İngilterenin kontrolü altında yıkılıp onun toprakları üzerinde yine İngiltere'ye bağımlı veya yakın politikalar izleyebilecek devlet veya devletçiklerin kurulmasını öngörmüştür.

Biz bu çalışmamızda bu politikanın uygulanışını ve ağırlıklı olarak Milli Mücadele'deki yansımalarını görmeye çalışacağız.

1- İngiltere'nin 1791-1878 Arası Dönemde Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı İzlediği Politika .

1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'ın bağımsızlığını sağlayan Rusya, 1783 yılında da işgal ederek bu bölgeyi topraklarına katmıştı. Asıl amacı, İstanbul ve Bogazlar'ı ele geçirerek sıcak denizlere inmek olan Rusya, hedefine ulaşmak, için Avusturya ile ortak bir proje geliştirdi. Grek projesi denen bu projeye göre Osmanlı Devleti'nin Avrupada'ki topraklarının büyük bir kısmı Avusturya ile Rusya arasında paylaşılacak, İstanbul ele geçirilirse, merkezi İstanbul olmak üzere Rusya'ya ittifak bağı ile bağlı bir Bizans Devleti kurulacak, Rus Çariçesi Katerina'nın torunu Konstantin de XIII. Konstantin adıyla kral olacaktı. Bu projeyi gerçekleştirmek amacıyla 1787 yılında Rusya ve Avusturya, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açtılar . Savaştan, Osmanlı Devleti yenik olarak çıktı. Savaş sonunda Rusya ile imzalanan Yaş Antlaşmasıyla (9 OCAK 1792) Kırım'ın Rusya'ya ait olduğu kabul edildi. Buğ ile Dinyester nehri arasındaki topraklar Rusya'ya bırakıldı. Doğu sınırları için de savaştan önceki durum kabul edildi.

İngiltere, bu gelişmelerden, çok rahatsızlık duyuyor ve Rusya-Avusturya ittifakının Balkanlar'daki dengiyi Osmanlı Devleti aleyhine bozduğunu görüyordu. Hatta savaşı durdurması için İngiltere Başbakanı Villiam Pitt, Rusya'ya ultimatoma vermiş, askeri tazyikte bulunmak için Baltık Denizi'ne ve Karadeniz'e donanma göndermeyi bile düşünmüştü. İngiltere'nin bu girişimleri etkili olmuş; Prusya'nın da İngiltere'nin yanında yer almasıyla Grek Projesi uygulanamamış, Rusya'nın beklentileri tam olarak gerçekleşmemişti. İngiltere Başbakanına göre Osmanlı Devleti , Avrupa dengesinin büyük bir ağırlığını oluşturuyordu. Eğer Osmanlı Devleti zayıflayacak veya parçalanacak olursa Avrupa dengesi Rusya lehine bozulacaktı. Rusya'nın Avrupa'da çok kuvvetli hale gelmesi Avrupa'nın güvenliğini tehlikeye düşürebilirdi. Böylece Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Rusya kuvvetlenmemeli idi. Muhalefetteki Liberal Partinin şiddetli tepkisine rağmen Başbakan Pitt, görüşlerini Parlemantoda kabul ettirdi. 1791 yılından itibaren de Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikasının temellerini atmış oldu. Bu politikanın bilfiil uygulanmaya başlamasına neden olan gelişme ise Fransa'nın 1798 yılında

¹ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1919* , Ankara,A.Ü.S.B.F.Yay.1961,s.17-18

² Enver Ziya Ksa\, *Osmanlı Tarihi,c.V,Ankara* TTK.Yay.,1983,s.109; *Armaoğlu,Siyasi Tarih,s. 18-19*

Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V,s.20-21 ; Armaoğlu, *Siyasi Tarih* , s.23
Armaoğlu, *Siyasi Tarih* , s.21

Mısır'a çıkmasıdır. Fransa'nın Mısır'a çıkmasıyla Hindistan yolunun güvenliği tehlikeye giriyordu. Osmanlı Devleti güçlü iken Hint Yolunun güvenliğini İngiltere adına sağlıyor, İngiltere'nin Avrupalı rakiplerini bölgeye yaklaştırmıyordu. Ancak Osmanlı Devleti artık güçlü değildi. Hint Yolu'nun güvenliğini kendi başına sağlayamıyordu. Bu nedenle toprak bütünlüğü korunmalıydı. İngiltere, Avrupa'da Fransa'nın da güçlenmesini istemiyordu. Avrupa'ya egemen bir devlet dünyanın kontrolünü elinde bulundurabilirdi. Dünyada, 1648 tarihli Vestphalia Antlaşması'ndan bu yana denge sistemi olarak "Klasik Güç Dengesi Sistemi" geçerli idi. Bu sistemde, bağımsız, etki kapasiteleri birbirlerine yakın, birbirlerinden otonom nitelikte, en az beş devlet vardır. Sistem, bu devletlerden herhangi birinin tek başına veya koalisyon halinde sistemin tümüne egemen olmasına , değişik bir söylemle diğer devletlere üstünlük sağlamasına, aynı zamanda sistemin üyesi olan devletlerden herhangi birisinin diğer üye devletler tarafından yok edilmesine de izin vermez. Onyedinci yüzyıldan 20. yüzyıla kadar kuvvetler dengesini ise İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya ellerinde tutuyordu. Bu sistem açısından bakıldığında, Fransa'nın ve Rusya'nın Avrupa'da egemen duruma gelmeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nu da parçalamaları mümkün değildi. O halde yapılacak şey Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyup onu yaşatmaktır. Sistemin en büyük özelliklerinden birisinin sisteme dahil devletler arasında sık sık değişen ittifakların yapılabilmesi olduğunu da düşünürsek Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın ortalarına kadar neden dağılmadığını anlayabiliriz.

İngiltere, 1798 de fiilen uygulamaya başladığı koruma politikasını, bazen diplomatik yolla, bazen de doğrudan Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer alarak 1878 yılına kadar sürdürdü. Mehmet Ali Paşa sorununda Osmanlı Devleti'ne diplomatik destek sağlarken, Kırım Savaşı'nda hem diplomatik, hem askeri destek sağladı. Rusya ve Fransa'nın Ortodoks ve Katoliklerin durumunu bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmalarını önlemek amacıyla Osmanlı Hükümeti'ni Liberal yönde girişimlere

⁵ Haluk Ülman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.I, (1985), s.273-274

Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi* , İstanbul, Filiz Kitapevi,

1989,s.569-576; Feridun Ergm,*Uluslararası Politika Stratejileri*, İstanbul, İ.Ü.İ.F.Yay., Tarihsiz, s.142-145

Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ...* , s.581

zorladı. Rusya'nın, izlediği panslavist politika nedeniyle bağımsızlık için ayaklanan Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'ı desteklemesi 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkmasına neden oldu. Bu savaşta Rus orduları İstanbul önlerine kadar gelmiş, tüm Balkanlar'da Ruslar üstün duruma geçmişti. Bu, İngiltere'nin kabul edemeyeceği bir gelişme idi. Rusya'nın durdurulması gerekiyordu. Fakat, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya devam etmekle bunun sağlanması artık mümkün değildi. Osmanlı Devletini ayakta tutmak zorlaşmıştı. İngiltere, Doğu Sorunu'nun çözümünde inisiyatifi doğrudan ele almalıydı. 1878 yılından itibaren koruma politikasına son verilerek yeni bir döneme girilecektir.

2- İngiltere'nin 1878-1921 Arası Dönemde Osmanlı İmparatorluğu ve Anadolu'daki Kurtuluş Hareketine Karşı İzlediği Politika .

a- Osmanlı İmparatorluğu'nun Yıkılması

1878 Temmuzunda Berlin Kongresi toplandığında, iktidarda Muhafazakar Parti bulunuyordu. Ancak, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması ilkesine karşı olan Liberaller de Hükümet'e bu ilkedan vazgeçmesi için baskı yapıyordu. Liberal Parti'ye göre Osmanlı yönetimi despot ve ülkesindeki hristiyan tebaaya kötü davranıyordu. Toprak bütünlüğünü korumak hem olanaksız hem gereksizdi. Doğu sorunu İngiltere'nin çıkarma göre çözümlenmeli, bunun için de bu politikadan vazgeçilmeli ve Hristiyan unsurların bağımsızlıklarını İngiltere'nin eliyle kazanmaları sağlanmalıdır. Toprak bütünlüğünün korunması politikasından vazgeçilmesi için iki yıl daha beklendi. Çünkü geleneksel bir politikanın hemen terkedilmesi zordu. Rusya'nın emeli de biliniyordu.

1880 yılı başında İngiltere'de seçimler yapıldı. Seçimlerde Muhafazakar Parti iktidardan düştü ve onun yerini Gladstone başkanlığındaki Liberal parti aldı. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması politikasına zaten karşı olan Liberallerin artık önü açılmıştı. İktidara gelince beklendiği gibi koruma politikasından vazgeçtiler. Osmanlı Devleti ile ilgili politikalarını, Hint Yolu'nun güvenliği bakımından önemli gördükleri

Ülman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e ..." , s.273-274

Faruk Sönmezoğlu, "Milli Mücadele ve Dış Dünya", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.5,nr. 37-38 (1985) s.l 189

Ülman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e..." , s.283

Osmanlı topraklarını kendi yönetimleri altına almak ve Osmanlı toprakları üzerinde, kendisine bağlı ulusal devletler kurmak ilkelerine dayandırdılar.¹¹

Mısır'ın, 1882 yılında işgal edilmesiyle bu politikanın ilk uygulaması kendini gösterdi. Daha sonra Doğu Anadolu'daki Ermenileri destekleyerek orada bağımsız bir Ermeni devletinin kurulmasına öncülük etti. I. Dünya Savaşı yaklaştıkça Arapları da kıskırtarak kendi himayesinde bağımsız bir Arap Krallığı kurulması için çalıştı.¹²

Lloyd George dönemindeki İngiltere, Ortadoğu politikasındaki iki hedefe 1918 Mondros Mütarekesiyle erişti. Irak petroleri ve Boğazların denetimi. Bölgedeki İngiliz çıkarları açısından geriye üç ana hedef kalıyordu: Bolşevik Rusya'yı Anadolu'dan tecrit ederek bölgeye etkisini engellemek, Osmanlı Hanedanına ait olan Hilafet kurumunu ya ortadan kaldırmak yada etkin bir denetim altına almak ve de Doğu Akdeniz'in, diğer bir deyişle Süveyş ve Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak. İngilizler birinci amaca yönelik olarak Kırım'da Bolşeviklere karşı mücadele eden General Wrangel'i , Gürcistan'daki Menşevik Hükümeti , Azerbeycan'daki Müsavatçıları ve Taşnak Ermenilerini destekliyorlardı. Böylece hepsi de Bolşeviklere karşı olan bu güçlerden oluşturulan bir duvar, Sovyetler Birliği ile Mustafa Kemal'in önderliğindeki Anadolu Hareketi arasındaki ilişkiyi ve yardımlaşmayı engelleyecek, Anadolu Hareketi desteksiz kaldığı gibi bu durum Bolşeviklerin Güneyden kuşatılmasını da sağlamış olacaktı. İngilizler bu amaçlarına ulaşamadılar. Kafkasya Bolşeviklerin denetimine girince , Ankara Hükümetinin denetimindeki topraklarla Sovyetler Birliği sınırdaş oldular. Böylece iki ülke arasındaki doğrudan iletişim de kolaylaşmış oluyordu.

İkinci olarak, sömürgelerinin arasında islam ülkelerinin çokluğundan dolayı İngilizler kendilerini en büyük İslam Devleti olarak niteliyorlardı. Dolayısıyla hilafet makamının İngilizler açısından önemi büyüktü. Bu açıdan halife ya yakın denetimlerinde olmalıydı, ya da tamamen ortadan kaldırılmalıydı. İngilizler ilk başlarda birinci yolu denedilerse de gelişen olaylar çerçevesinde ikinci yol gündeme geldi.

Nihayet üçüncü olarak da , Irak petrolerinin ve Hindistan yolu üzerindeki Süveyş Kanalı'nın , diğer bir deyişle Doğu Akdeniz'in güvenliği için Küçük Asya'da , Britanya İmparatorluğu'na yakın devlet veya devletlerin varlığının sağlanmasıydı. Bu , İngiltere'de

¹¹ Ülman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e..." , s.283

¹² Ülman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e..." , s.283

hemen hemen herkesin üzerinde anlaştığı bir konuydu. Sorun , bunun hangi devlet veya

13

devletlerin aracılığıyla gerçekleştirilebileceğiydi.

b- Küçük Asya'da Britanya İmparatorluğuna Yakın Devlet veya Devletlerin Varlığının Sağlanması;

İngiltere , Türkiye ile Rusya arasına bir set çekmek için Amerika himayesinde bir Ermenistan devleti kurmak istemiştir. Bu istek aslında iç ve dış baskılardan kaynaklanmıştır. Amerika Ulusal Birliğinin İngiliz Dış İşleri Bakanlığına baskısı ve İngiliz Paramentosundaki Ermeni yanlısı üyelerin baskıları , İngiltere'yi Ermenileri desteklemek zorunda bırakmıştır. Örneğin , Parlemonter Viscount Bryce, Lordlar Kamarası'ndaki konuşmasında , Küçük Asya , Ermenistan , Suriye ve Arabistan'da 1000-1500 yıl önce uygarlıklar bulunduğunu , daha sonra 600 yıl boyunca Türk vahşetinin bunları yok ettiğim , bunların tekrar eski uygarlıklarını elde etmeleri için bağımsızlık verilmesine İngiltere'nin yardımcı olması gerektiğini savunuyordu.

Fakat İngiltere'nin bağımsız Ermenistan konusunda çok istekli olmadığı görülmektedir. Başbakan Lloyd George 25 Mart 1920 de Avam Kamarası'ndaki konuşmasında şöyle demektedir:

"... Ermenistan konusundaki güçlük şuradadır: Ermeni halkı birçok vilayete dağılmış haldedir. Türkiye'nin ancak tek bir bölgesindedir ki Ermenilerin çoğunlukta olduğunu söyleyebilirsiniz. Kilikya gibi toprakları ise "Self-determination" ilkesine dayanarak hiç bir şekilde Ermenistan Cumhuriyeti'ne katamazsınız. Kilikya'da azınlıktadırlar. Sanıyorum müslümanlar, 1 e karşı 3 veya 4 oranındadırlar."

İngiltere, bağımsız Ermenistan'ın manda şeklinde Amerika'ya verilmesi gerektiğini savunmuş , Amerika'nın kabul etmemesi üzerine de Türkiye ile yapılacak anlaşmasında Ermenistan'ın sınırını belirlemek işini Amerika Başkanı Wilson'a vermeye çalışmıştır.

¹³ Sönmezoglu, "Milli Mücadele ..." , s.1189-1190

¹⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926)* , Ankara, A.Ü.S.B.F.Yay. ,1978, s.65-66

Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz ...* , s.66

Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz ...* , s.67 ; İngiltere'nin , Ermenistan sorununda isteksiz davranmasının ve Ermenistan mandaterliği üstlenmemesinin nedenini, Ermenistan da petrol bulunmamasına bağlayan Avam Kamarası Üyeleri de vardır . Kürkçüoğlu , *Türk-İngiliz ...* , s.68

Ermenistan politikasının aksine İngiltere , kurdurmak istediği bağımsız Kürt Devleti'nin mândaterliğini üzerine almak istemiştir. Ermenilere destek konusunda "bu geniş bölgedeki 200 bin Hristiyanı korumak büyük sorumluluk gerektirir... Zaten kendi sorumluluğumuz var. Daha fazlasını da yüklenecek durumda değiliz , İngiltere bütün dünyanın polisliğini yapamaz , Ermeniler kendilerini savunmalıdır. " diyen İngiltere , petrol bölgesinde oturan Kürtler için "bütün ümitlerini İngiliz Hükümetine bağlamış durumdalar. Bu arada Mustafa Kemal gittikçe tehlikeli olmaya başlıyor. İngiliz Kuvvetleri , Kürtleri Mustafa Kemal'e karşı kullanmak için her parayı ödemeye hazır." demektedir. İngiltere , Rusya'ya Karşı oluşturmak istediği duvan Kürtlerle tamamlamak ve onları Türklere , Araplara ve İran'a karşı kullanmak istiyordu. Kürtleri, İngiltere için önemli kıları Irak petrolleriydi. İngiltere'nin Kürdistan projesi, Kürt ileri gelenlerinin arasındaki görüş ayrılığı ve Kürtlerin geniş bir bölümünün Fransız nüfuz alanı içinde bulunması nedeniyle , Fransa'nın yakın işbirliğine gerek duyulması üzerine uygulama alanı bulamamıştır. Ermenistan ve Kürdistan Devletleri kurma girişiminden sonra sıra Anadolu'nun geri kalan bölgelerine gelmişti. Küçük Asya'da Doğu Akdeniz'in (Hint Yolunun) güvenliğini sağlayacak İngiltere'ye dost bir devletin kurulması gerekiyordu.

Başbakan Lloyd George'a göre bu devlet Yunanistan olabilirdi. İngiltere'ye büyük bir külfet yüklemeyen büyüyüp , kuvvetlenecek bir Yunanistan bu bölgede İngiltere'nin ordusu ve donanması olarak İngiliz çıkarlarının bekçiliğini yapacaktı. Başbakan'a göre " Yunanlılar Doğu Akdeniz'de geleceğin milletidirler. Büyük Yunanistan , İngiliz İmparatorluğu için değer biçilmez bir kazanç olacaktır. Doğu Akdeniz'in en önemli adaları onlarıdır. Bunlar , Süveyş Kanalı Yolu ile bizim Hindistan , Avusturalya ve Uzakdoğu'ya giden ulaştırma yollarımız üzerinde bulunan tabii denizaltı üsleridir.Eğer onlara milli yayılışları devrinde sağlam bir dostluk gösterirsek , İmparatorluğumuzun birliğini sağlayan büyük yolun başlıca koruyucularından biri olurlar." Tam bir Yunan hayranı ve Yunanistan'ın Liberal görüşlü Başbakanı Elefteriyos Venizelos'un çok yakın dostu olan bu görüşlerin sahibi Lloyd George , Yunanlıları Doğu Trakya ve İzmir'e çıkartarak "milli yayılışlarını" sağlamaya çalıştı. İngiltere böylece Türkleri kendi ülkelerinde ezmek için

Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz...* , s.66-67

¹⁸

Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz ...* , s.68

¹⁹ Abdülhat Aksin , *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara,T.T.K.Yay.,1991,s.65

Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz* , s.69

²¹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, İstanbul, Burçak Yayınevi, 1968 , s.432

İngiliz askerini Türkiye'ye yollamak gibi bir hataya düşmeden "Büyük Yunanistan ideali peşinde olan Venizelos'u alet olarak kullanacaktı. ²² İngiltere'nin bu tutumuna en büyük tepki İtalya'dan geldi. Fransa durumdan pek memnun değildi. Öte yandan İngiltere'de de Disraeli'nin izinden giden muhafazakarlar ve olaya stratejik açıdan bakan askerler de bu politikayı eleştirmektedirler. Muhafazakar politikacılar daha çok (özellikle Sovyetlerin Kafkasya'ya hakim olmasından sonra) , Yunanistan'ı Ankara hükümeti üzerine sürmenin , Mustafa Kemal ve arkadaşlarını Sovyetler Birliğine yaklaştıracaklarını düşünmekteydiler. Askeri stratejistler ise birincil olarak Sovyetler Birliğinin Doğu Akdeniz'i denetleyebilecek bir konum elde etmesini engellemeye çalışıyorlar, özellikle bu ülkenin Musul bölgesine doğru etki alanını genişletmesini önlemeye yönelik tedbirler düşünüyorlardı. Kafkasya deneyi , bölgede küçük birimlerden oluşacak tamponların teker teker Sovyetlerin etkisine gireceğini göstermişti. İngiltere'ye düşman olmayan büyük bir devletin varlığı , Sovyetler karşısında en güvenilir engeldi. Yunanistan'ın tek başına tüm Anadolu'yu denetim altında tutması ise askeri açıdan mümkün değildi.

Lloyd George , muhafazakarların ve stratejistlerin bu eleştirilerine rağmen Venizelos Yunanistan'ını destekleme arzusundaydı. Fakat ortaya çıkan bazı gelişmeler sonucunda bu tutumunda bazı değişiklikler yapmak zorunda kaldı. Bir defa Anadolu hareketi beklenenden çok daha çabuk gelişmiş ve güçlenmişti. Batı'dan gelen baskının artması ise Mustafa Kemal ve arkadaşlarını giderek Sovyetler'e yaklaştırmaktaydı. Öte yandan . gelişen olaylar içerisinde Mustafa Kemal'in hilafet makamını ele geçirip bunu İngilizlere karşı kullanmak gibi bir amacı olmadığı anlaşılmaktaydı. 1920 Kasım'ında İngiliz dostu liberal görüşlü Başbakan Venizelos'un seçimleri kaybedip iktidardan düşmesinden sonra gelişen olaylar İngiltere'nin Türkiye'ye karşı izlediği politikanın değişmesine yol açacaktır. İngiltere'nin Türk Kurtuluş hareketine yaklaşımı değişmeye başlayacaktır.

3- İngiltere'nin Türkiye'ye Karşı İzlemekte Olduğu Politikada 1921 Yılı Başından İtibaren Görülen Değişiklikler ve Nedenleri:

²² Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz ...* , s.73

²³ Selek, *Anadolu İhtilali*, s.433-436 ; Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz ...* , s.139-145; Gotthard Jaeschke,

Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara ,T.T.K.Yay. 1971, s.253-257

²⁴ Sönmezoğlu , "Milli Mücadele ..." s. 1190

Lloyd George'un Türkiye politikası muhafazakarlar ve bazı askeri ve diplomatik çevreler tarafından eleştiriliyordu Askerlerin eleştirilerinin nedenlerini biraz önce değinmiştik. Diplomatik çevrelerde de Yunanistan'ın başarısından kuşku duyuluyordu Örneğin Paris Barış Konferansındaki İngiliz Heyetinin sekreteri Harold Nicolson ,, Yunanistan'ı desteklemenin sakıncalarını dile getirerek 14 Nisan 1919'da şöyle diyordu.." ... Yunanlıları İzmir'e yerleştiremeyeceğiz . Yani onları orada tutamayacağız demek istiyorum. Müttefiklerin desteği olmazsa veya Türkiye'nin geri kalan kısımları Müttefik Devletler tarafından ufalanmazsa , Yunanlılar İzmir'i ellerinde tutamazlar . Fakat İzmir'i alamazlarsa , o zaman da Venizelos iktidardan düşer." İngiliz Genel Kurmay Başkanı Sir Henry Wilson , İstanbul'daki İngiliz kuvvetleri komutanlığına yeni atanan Sir Charles Harrington gibi etkin asker ve diplomatlar da, Lloyd George'un politikasını beğenmiyorlardı. Hatta ünlü İngiliz Tarihçi Arnold Toynbee de sunduğu bir raporunda hükümeti, Yunanistan konusundaki muhtemel bir hataya karşı uyarıyordu.

Yunan ileri gelenleri de Venizelos'un Asya politikasının tehlikeli bir düşünüş olduğunu , ekonomik , etnik , ve stratejik gerçeklere uymadığını İzmir'in Yunanistan'ın mezarı olacağını dile getiriyorlardı . Kral Konstantin de Venizelos'la aynı görüşte değildi . O ,
28
Türkiye saldırmadıkça savaş açılmasına taraftar değildi . Her iki ülkedeki muhaliflerin iktidar üzerinde etkili olmaya başlaması yeni bir dönemin başlamakta olduğunu habercisi olacaktır.

a- Kral Konstantin'in Yunanistan'a dönüşü .

Yunanistan Kralı Aleksandr'ın 1920 Ekim'inde ölümü , yıl sonunda ülkede genel seçimlere yol açtı. Seçimlerin sonucunda Batı'da ve İngiltere'de büyük saygı duyulan liberal görüşlü Venizelos kaybetti ve istifa etti. Bu gelişme İngiltere'de tepki yarattı . Aleksandr'ın yerine de Almanya'ya yakınlığı ile bilinen kardeşi eski kral Konstantin geçince, Yunanistan'ın itilaf devletleriyle ilişkileri bozuldu. Bu gelişme İngiltere'nin Yunanistan'a karşı tutumunun değişmesinde etkili oldu ve İngiltere , 14 Nisan 1921 tarihinde Türk-Yunan Savaşı'nda tarafsız olduğunu bildiren bir notayı Yunan hükümetine

Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz* , s.73

Selek, *Anadolu İhtilali*, s.434

Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz ...* , s.72

Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz ...* , s.71

bildirdi . Dışişleri Bakanı Lord Curzon'da , 1921 de ülkesinin Atina Büyükelçisi Lord Granville aracılığıyla Yunanistan hükümetine , tam bir tarafsızlık politikası izlemeye karar vermiş olan İngiltere'ye artık güvenmemesi gerektiğini bildirdi . Bu politika değişikliğinin işareti olarak İngiltere , İstanbul'daki itilaf orduları Başkumandanı General Wilson'u görevden almış , yerine 7 Ekim 1920 de Mustafa Kemal İle dostça ilişkiler kurulmasından yana olan General Sir Charles Harrington'u atamıştır.

b- İngiltere'deki Türk Taraftan Eleştiriler .

İngiliz askeri çevrelerinde ve parlamentoda İngiltere 'nin Küçük Asya politikasına yöneltilen eleştiriler günden güne artmıştır. Muhafazakar parti temsilcisi V.Churchill , Lloyd George'a : "Siz gerçekten Türkleri Bolşeviklerin kucağına atmak mı istiyorsunuz" ? diye eleştiriyordu . Yine Türk eğilimli parlamento üyelerinden A.Herbert 26 Haziran 1919 tarihinde Avam Kamarasındaki konuşmasında şöyle demiştir : " Şurası bir gerçek değildir ki, müttefiklerin Yunanlıları İzmir'e yollaması, Türkiye'de bize yakın unsurlara bir darbe vurmuş ve düşmanımız olan İttihat ve Terakkiye ise cesaret vermiştir. " Bir diğer üye Albay Bum'da İzmir'de bulunan İngiliz Donanmasının İzmir'deki Yunan katliamını neden önlemeye çalışmadığını sormuştur . Mr.T.Shaw da , konuşmasında İngiltere'nin Orta Doğu'da yalnızlığa gittiğini , Hindistan'daki çıkarlarına zarar verdiğini, Sevr Antlaşması'nı imzalayan Türk temsilcisinin , Türk halkının büyük kısmını temsil etmediğini belirterek , " ... istesek de istemesek de , Türk halkını temsil eden gerçek Türkiye Hükümeti , Ankara Hükümetidir , İstanbul'daki Hükümet kukladır. Türkiye ile banşı koruyabilmek için , Türkiye'ye dürüstçe kulak verilmelidir. " demiştir. İngiliz Parlamentosu'ndaki Türk taraftan üyelerin Hükümete eleştirileri politika değişikliğindeki etkisini göstermiştir.

Gotthard Jaeschke , *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, C.1 , Ankara , T.T.K.Yay. 1970 , s.148

Selek , *Anadolu İhtilali* , s.435

³¹ Selek , *Anadolu İhtilali*, s.436

³² Aksin, *Atatürk'ün Dış Politika...* , s.86

Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz ...* , s. 141

Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz* , s. 141

Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz ...* , s.144. Bazı üyeler de Trakya ve İzmir'in Türk çoğunluğuna rağmen Yunanistan'a verilmesini eleştirerek , yeni bir Alsace Lorraine yaratılacağını, Dünya Savaşı'nda çok az kayıp veren Yunanistan'a ödül verilmemesi gerektiğini dile getirmişlerdir. İngiliz parlamentosu'ndaki Türkiye taraftarı görüşler ve eleştiriler için bkz: Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz ...* , s.139-145

c- Anadolu Hareketinin Güçlenmesi.

İngiltere'nin tutum değişikliğinde , başlangıçta "haydutlar çetesi" olarak nitelendirdiği Anadolu kuvvetlerinin gücünü kanıtlaması da etkili olmuştur. Anadolu kuvvetlerinin hızla örgütlenerek , bir taraftan iç ayaklanmalarda , diğer yandan Doğu Cephesi'nde elde ettiği basanlar İngiltere'yi düşündürmüştür. Hatta Anadolu kuvvetlerinin 14 Haziran 1920 de İzmit'te olduğu gibi İngiliz kuvvetleriyle çarpışmayı göze alması İngiltere'yi oldukça tedirgin etmiştir. İngiliz Gizli İstihbaratı'nın 13 Temmuz 1920 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanlığına gönderdiği raporda , milliyetçilerin , İzmit hareketi başan olsaydı İstanbul ve diğer yerlerde çok güçlenecekler ve sempati toplayacakları denmektedir .

Amiral Robeck de , Londra'ya gönderdiği bir raporunda " Mustafa Kemal'in nüfuzu gittikçe artmaktadır . Taze kuvvet olmaksızın Türkiye'ye hoşlanmadığı bir antlaşmayı kabul ettirmek , bugün 8 ay öncesine nazaran daha güçtür . Türk Milliyetçileri , Türkiye'nin Türklere kalmasını istiyorlar. " demektedir. İngiltere'nin Anadolu'ya karşı tutumunun değişmesindeki dönüm noktası II. İnönü Savaşı olmuştur. Bu savaş , İngiltere'de Yunanistan'a karşı bir hayal kırıklığı yaratmış ,İngilizler de Türklerin , artan askeri güçlerini başka yerlerde kullanabilecekleri endişesine kapılmışlardır. 1921 Eylülündeki Sakarya Zaferi ise İngilizler için çok ürkütücü olmuştur. Bu zaferle Mustafa Kemal, İslam dünyasında "İslamın kurtarıcısı , Hz.Muhammed'in yolladığı kılıcı " olarak görüldü ve Ankara , dünyanın pek çok yerinden "bu yeni Mekke'ye hac görevini ifa için koşup gelenlerle dolup taşıtı ." Mustafa Kemal, yalnızca kendi ülkesinin kurtuluşuyla yetinmeyip bütün Asya'yı -Rusya ile birleşerek- Batı'ya karşı ayaklandırıp " yeni bir Cengiz Han veya Doğu'nun Napolyon'u mu oluyordu ?

Anadolu'nun bu gücü karşısında İngiltere , Dominyonlarından yardım istemek zorunda kalmış , fakat yardım görememiştir. Genel Kurmay Başkanı Wilson , 14 Aralık 1921 de İstanbul'daki İngiliz Kuvvetleri Komutam Sir Charles Harrington'a yazdığı mektupta "yapacağımız en doğru hareket İstanbul'dan çıkıp gitmek ve Türklerle dost olmaktır." demiştir.

Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz ...* , s 145

Selek , *Anadolu İhtilali*, s.438

Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz ...* , s. 150

Selek, *Anadolu İhtilali*, s.434

Tüm bu gelişmelerin ardından İngiliz yetkililer Anadolu hareketi ile yakından ilgilenmeye başlamışlar , Türklere ve Anadolu hareketine ılımlı yaklaşan askeri ve sivil erkanı kadrolara getirmeye başlamışlardır. Ahmet İzzet Paşa ve Tevfik Paşa aracılığı ile Anadolu'daki gelişmeler hakkında bilgi almak istemişlerdir . Örneğin , Tevfik Paşa'ya başvuran İngiliz devlet adamları (Sir Adam Blok) İstanbul ile Anadolu'yu anlaştırmak için Ferit Paşa Hükümeti'nin değiştirilmesini telkin etmişler , Ferit Paşa da 17 Ekim 1920 de İngilizlerin gayreti ile istifa etmiştir. Bu istifanın nedenini İsmail Hami Danişmend şöyle açıklamaktadır : "İstifanın sebebi , milli hareket liderleri ile artık anlaşmaktan başka çare kalmadığını gören İtilaf Devletleri mümessillerinin Padişaha çıkıp , Ferit Paşa'nın çekilmesini istemiş olmalarıdır. "

İngiltere'nin izlemeye başladığı tarafsızlık politikası Anadolu hareketine gizli desteğe dönüşmeye başlamıştır. Yunan Başkumandanı General Hacıyanestis , İstanbul'daki Müttefik Kuvvetleri Komutanı General Harrington'a 19 Temmuz 1922 de yazdığı bir mektupta , İngiliz tarafsızlığının tahrip edildiğini , müttefik kuvvetlerinin Türklere yardım etmekte olduğunu dile getirmiştir. Müttefiklerin kontrolünde bulunan Zeytinburnu silah deposundaki silahların , diğer depolarda bulunan savaş levazımatmm müttefik asker ve memurlarının bilgisi dahilinde Anadolu'ya sevk edildiğini ; Türk sivillerin , Jandarma kıyafetiyle Trakya'da faaliyette bulunmakta olduklarını , Ankara'dan gönderilen bazı askeri ve mülki erkanın bir komite oluşturarak silahlandırma faaliyetinde bulduklarını dile getirmektedir. Sitem dolu mektubunda Hacıyanestis, müttefiklerin tüm hareketleri hakkında Mustafa Kemal'e bilgi gönderildiğinden de söz etmektedir. Bu gelişmeler , İngiltere'nin Anadolu'da , toprakları küçültülmüş bir Türkiye'nin kurulmasına razı olduğu görüşlerinin ortaya atılmasına neden olmuştur. Sakarya savaşı'ndan sonra Türkiye'nin İtilaf Devletlerinden silah , cephane ve savaş levazımatı alımını arttırdığı da bir gerçektir.

SONUÇ

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının kaçınılmaz olduğunu görünce topraklarından bir kısmını doğrudan ele geçirmeye çalışmış , 1878 de Kıbrıs'ı 1882 de de

⁴⁰ Selek , *Anadolu İhtilali*, s.442-443

Selek , *Anadolu İhtilali*, s.443

Yunan Başkumandanı General Hacıyanestis'in General Harrington'a yazdığı mektubun Türkçeye çevrilmiş tam metni için bkz.:Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, C.II,(Haz:Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar) İstanb

Mısır'ı alarak ilk adımını atmıştır. Ancak Rusya'nın göstereceği tepkiden çekindiği için daha fazla toprak işgal etmek yerine , Osmanlı Devleti'nden kopacak ulusal toplulukları kendi etkinliği altına almaya çalışmıştır. Böl ve yönet politikası gereği , Anadolu topraklarını da parçalamaya çalışan İngiltere , başlangıçta Anadolu Hareketi gerçeğini görememiştir. Bu gerçeği ilk görenler Avam Kamarası'ndaki asker kökenli üyeler olmuştur.

1921 yılından başlayarak , İngiltere , Türkiye'yi parçalama politikasının dayanakları olan Yunanistan'ın , Ermenilerin ve Kürtlerin mücadelesine olan desteğini ve İstanbul Hükümeti'ne olan ilgisini azaltmıştır. Doğal olarak bunun nedenlerini Mustafa Kemal önderliğindeki Anadolu'nun gücünü kanıtlanmasında ve Fransa ve İtalya ile girişebileceği çıkar çatışmasında aramak gerekir. Anadolu'yu parçalamak , İngiltere'yi Fransa ve İtalya ile karşı karşıya getirecekti.

Anadolu direnişi , İngiltere'nin planını bozmuştur. Mustafa Kemal , hem askeri alanda gücünü kanıtlamış , hem de siyasal etkenlerden yararlanmış. İtilaf devletlerinin aralarındaki anlaşmazlıkları çok iyi değerlendirmiştir. İngiltere'nin hayati çıkarlarının nerelerde olduğunu görmüş ve bunlara dokunmamıştır. Örneğin Arap ülkeleri üzerinde hak iddia etmemiş , Mısak-ı Milli'yi sınırlı tutmaya çalışmıştır. İslam etkenini bir amaç değil , sınırlı bir araç olarak kullanmıştır. Türkiye'nin varlığını kabul ettirebilmesi için eninde sonunda batı ile anlaşmaya varması gerektiğini görmüştür. İngiltere de yeni Türkiye'nin gücünü gördüğü için yakın Doğu'daki çıkarlarını tekrar bu ülkenin dostluğuna dayandırmaya yönelmeyi kabul etmek zorunda kalmıştır. Mustafa Kemal çağdaş uygarlığın bir bütün ve bunun da Batı uygarlığı olduğu inancıyla Türkiye'ye Batılı bir yapı değişikliği getirmeye baştan beri kararlıydı.

Türkiye , güçlü kaldığı ve İngiltere ile aynı tehlikeye karşı işbirliği halinde bulunduğu , aynı zamanda , Batılı yapısını koruduğu , Orta Doğu'daki İngiliz temel çıkarlarına ekonomik ya da politik açıdan tehdit yöneltmediği sürece , İngiltere'nin Türkiye'ye ihtiyacının ve onunla işbirliği zorunluluğunun devam ettiğini söyleyebiliriz.

„ KAYNAKLAR

- AHMET İZZET PAŞA. *Feryadım*, C.II,(Haz:Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar)
İstanbul Nehir Yay. 1993
- AKSİN , Aptulihat. *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi* Ankara, T.T.K.
Yay., 1991
- ARMAOĞLU , Fahir. *Siyasi Tarih 1789-1919*, Ankara,A.Ü.S.B.F.Yay,1961
- ERGİN , Feridun. *Uluslararası Politika Stratejileri* , İstanbul, İ.Ü.İ.F.Yay. ,
Tarihsiz .- , • .- . • .
- JAESCHKE , Gotthard. *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, C.I , Ankara, T.T.K.Yay.
1970; *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara ,T.T.K.Yay. 1971
- KARAL , Enver Ziya. *Osmanlı Tarih i*, c.V, Ankara TTK.Yay.,1983
- KÜRKÇÜOĞLU , Ömer. *Jürk İngiliz İlişkileri (1919-1926)* , Ankara, A.U.S.B.F.
Yay. ,1978
- SELEK , Sabahattin. *Anadolu İhtilali*, İstanbul, Burçak Yayınevi, 1968
- SÖNMEZOĞLU , Faruk. *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, İstanbul*,
Filiz Kitapevi, 1989
"Milli Mücadele ve Dış Dünya", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye*
Ansiklopedisi, c.5,m\ 37-38 (1985)
- ÜLMAN , Haluk. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu",
Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi , c.1, (1985)